

ISKUSTVA EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA U RURALNIM PODRUČJIMA: IZAZOVI INTERVJUA I ANKETE

*Janković Dejan, Novakov Marina, Petrović Marica*¹

Rezime

Istraživanja u društvenim i sociološkim disciplinama složena su, između ostalog, i zbog specifičnosti društvenog determinizma. U ruralnim područjima ona je dodatno obojena karakteristikama ruralnog društvenog prostora i karakteristikama populacije, kolektivnim navikama, običajima, načinom ponašanja i sl. U radu se predstavljaju neka iskustva iz prikupljanja podataka putem intervjua i ankete u empirijskim sociološkim istraživanjima. Zaključuje se o nužnosti dobre teorijske pripreme, ali i prevazilaženja neposrednih izazova u prikupljanju podataka od ispitanika kako bi se osigurali principi objektivnosti, pouzdanosti, preciznosti i sistematičnosti.

Ključne reči: ruralna područja, sociološki metod, intervju, anketa

EXPERIENCES OF THE EMPIRICAL RESEARCH IN RURAL AREAS: CHALLENGES OF AN INTERVIEW AND SURVEY

*Janković Dejan, Novakov Marina,
Petrović Marica*¹

Summary

Research in social and sociological disciplines is complex, among other things, due to the specificity of social determinism. In rural areas it is further influenced by characteristics of rural social space, population, collective habits, customs, behavior and so on. The paper presents some experiences from collecting data through interviews and surveys in empirical sociological research. The paper points out the necessity of good theoretical preparation and of overcoming direct challenges when collecting information from respondents to ensure the principles of objectivity, reliability, precision and systematism.

Key words: rural areas, sociological methods, interview, survey

¹ Prof. dr Janković Dejan, dr Novakov Marina, naučni saradnik, mr Petrović Marica, asistent, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 8, 21000 Novi Sad, tel. +381 485 3381; e mail: jankovic@polj.uns.ac.rs. Rad je deo istraživanja na projektu „Održiva poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva Republike Srbije u okviru Dunavskog regiona“ - projekat III 46006 i projektu „Ruralno tržište rada i ruralna ekonomija Srbije – diversifikacija dohotka i smanjenje siromaštva“, projekat ON 179028.

¹ Dr Dejan Janković, Associate Professor; dr Marina Novakov, Researcher; MSci. Marica Petrović, Teaching Assistant; University of Novi Sad, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics and Rural Sociology, Trg Dositeja Obradovića 8. Phone: +381214853381; e-mail: jankovic@polj.uns.ac.rs. Paper is part of the research on the project "Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals' implementation within Danube region" (III 46006), and project "Rural labor markets and rural economy of Serbia - the diversification of income and poverty reduction (ON 179028).

1

Uvod

Ruralna područja svakog društva predstavljaju veoma važan deo od značaja za prehrambenu, demografsku, ekonomsku, socijalnu, ali i političko-bezbednosnu vitalnost društva u celini. Počev od perioda industrijalizacije, ubrzane urbanizacije i modernizacije društva u celini, ruralna područja suočavaju se sa strukturnim društvenim promenama koje u velikoj meri menjaju njihovu unutrašnju dinamiku, način života, demografsku sliku i sl. Istovremeno, sve ove promene koje se dešavaju unutar ruralnih područja u velikoj meri utiču i na urbana područja i društvo u celini, iako se veoma često ova činjenica zanemaruje. Fenomenološki gledano, urbana i ruralna područja predstavljaju dva lica iste pojave, odnosno, dva oblika društveno-prostornih načina života ljudi. Uzimajući u obzir razlike koje postoje u karakteristikama populacije, ekonomije, društvene diferencijacije i socijalne stratifikacije, razlika u pogledu društvene interakcije, kulturološke, ekološke i sve ostale razlike, ipak stoji činjenica da su selo i grad komplementarni društveno-kulturni obrasci jer se pokazuje "da je svaki vitalni problem sela u izvesnom smislu i vitalni problem grada i obratno... selo i grad su ontološki komplementarni oblici društvenosti" (Mitrović 1995: 52).

O značaju socioloških (ili socijalnih) istraživanja društva nije potrebno trošiti reči. Isto tako, nije potrebno dokazivati činjenicu koliko je potrebno istraživati ruralna područja, ruralne strukture i društvene promene i procese koji se u njima dešavaju. Svako konkretno naučno istraživanje „predstavlja složenu i osobenu celinu teorijskih pretpostavki, metodoloških postupaka i misaonih operacija, u kojima se granice između pojedinih faza, kao i njihov vremenski sled, mogu samo uslovno naznačiti. Ipak, uprošćeno gledano, sva posebna istraživanja imaju određenu zajedničku strukturu, u kojoj se raspoznaju nekoliko glavnih faza: prikupljanje empirijske građe, sređivanje i prikazivanje rezultata istraživanja, naučno uopštavanje dobijenih podataka i njihovo uklapanje u šire teorijske celine. Karakteristike naučnog saznanja bivaju na suštinski način određene načinom njegovog sticanja. Put dolaska do naučnog (pa tako i sociološkog) saznanja naziva se naučni metod. Sociologija sela je jedna od socioloških disciplina, te stoga ona nema neki svoj, u potpunosti poseban metod, već je njen metod – sociološki metod. Sve ono što važi uopšte za sociološki metod, važi i za metod sociologije sela (Šljukić i Janković 2015: 24).

Cilj ovog rada nije da se pruži sistematična metodološka rasprava o naučnom ili sociološkom metodu niti da se elaboriraju složeni metodološki problemi i dileme u koje postoje u metodologiji svih, pa i društvenih nauka. Intencija rada je upravo drugačija: nastojanje da se predstave konkretna, i po mišljenju autora ovog rada, korisna iskustva iz prikupljanja podatka u empirijskim (ruralno) sociološkim istraživanjima, koja su sprovedena u prethodnih nekoliko godina od strane autora ovog rada

Radi se o istraživanjima društvenih grupa u ruralnim područjima (seoske omladine, starih ljudi na selu, porodica i seoskih žena), kao i istraživanja poljoprivrednih gazdinstava širom Vojvodine.

Ipak pre nego što se bilo šta kaže o ovoj temi, potrebno je pomenuti da u srpskoj sociologiji i etnologiji postoji značajna istraživačka tradicija preteča (ruralnih) socijalnih istraživanja, Vuka Karadžića, Valtazara Bogišića, Jovana Cvijića, Sretena Vukosavljevića i drugih. *Vuk Stefanović Karadžić* poznat je, pre svega, kao tvorac moderne srpske pismenosti i kulture, kao utemeljivač lingvistike, historiografije i etnologije, ali i preteča sociologije sela. Uopisu i objašnjenju brojnih pojava službio se služio posmatranjem, istorijskim dokumentima, intervjuom i ličnim iskustvom (Šljukić i Janković 2015: 39,40). *Valtazar Bogišić* je jedno od najvećih imena jugoslovenske istorije prava, ali i etnologije, etnografije i etnosociologije. Akose uzme u obzir veliki naučni doprinos ovog autora, onda je važno pomenuti čuveni „Naputak za istraživanja pravnijeh običaja koji u narodu živu“, kao prva takva metodološka uputstva kod nas (1866. godine) (šire o tome, Janković 2001a). Bogišić zastupa metodološki stav o nedovoljnosti teorijskog i kabinetskog proučavanja bilo kog predmeta kojim se neka nauka bavi, nužnosti empirijskog proveravanja činjenica, rad na terenu, u selu gde te činjenice „žive“. Bogišić koristi više naučnih metoda i instrumenata koji su kompletni: neposredno posmatranje, intervju (pomoću upitnika), statistiku, komparativnu metodu kao i služenje istoriografskim podacima (arhivima i tome sl.). Iz naučno-istraživačkog rada Jovana Cvijića iznikla su mnoga kapitalna dela poput Balkanskog poluostrva, Antropogeografski problemi Balkanskog poluostrva, i u metodološkom smislu (šire o tome Janković 2001b) različita uputstva za proučavanje sela, porekla stanovništva, psihičkih osobina. O metodima korišćenim u svojim istraživanjima, Cvijić navodi da je "posmatranjem i iskustvom" došao do najvećeg broja rezultata u svom radu, ali karakteristika Cvijića je odlično korišćenje tipološkog teorijsko-metodološkog pristupa. Da bi stvorio kompleksne tipove (sela, psihičke tipove...) Cvijić se upravo služio "Uputstvima" i sakupio veliku građu koju je kasnije detaljno obradio. Još je tada Cvijić ostavio veoma korisne zaključke za istraživače danas, zato što mnogi istraživači društvenog života danas veoma često zaboravljaju razloge (ciljeve) zbog kojih prikupljaju određene podatke i rukovode se više interesantnim pitanjima, nego pitanjima koja služe svrsi konkretnog istraživanja. U toj slabosti, ponekad se dešava da istraživači naknadno pokušavaju da pridaju mnogo veći značaj zaključcima o pojavama za koje imaju prikupljene podatke i sa kojima raspolažu, nego što to realno i jeste. Cvijić kaže: "Osnovna je dakle crta Uputstava i antropogeografskih radova mojih učenika ova: *ispituju se problemi, radi njih se skuplja građa, ne skuplja se građa o kojoj se ne zna čemu služi. Svako pitanje Uputstava ima određeni zadatak i čini sa svima ostalim celinu, kojoj je težnja da se sve strane antropogeografskih problema tako osvetle da im se uzroci vide, uzroci raznovrsni i*

su mnoga kapitalna dela poput *Balkanskog poluostrva*, *Antropogeografski problemi Balkanskog poluostrva*, i u metodološkom smislu (šire o tome Janković 2001b) različita *uputstva* za proučavanje sela, porekla stanovništva, psihičkih osobina. O metodima korišćenim u svojim istraživanjima, Cvijić navodi da je "posmatranjem i iskustvom" došao do najvećeg broja rezultata u svom radu, ali karakteristika Cvijića je odlično *i komplikovan!* (Cvijić 1902: 3; šire, Janković 2001b). *Sreten Vukosavljević* spada u jednog od najznačajnijih istraživača tradicionalnog srpskog društva koji je pružio veliki doprinos i postavio značajne temelje za sociologiju tradicionalnog seljačkog društva kod nas. On je svojim neposrednim posmatranjima maestralno analizirao istorijsku dubinu društvenih procesa i ustanova u tradicionalnom seljačkom društvu i sagledavao mehaniku njihovog stvaranja i odnosa, prilagođavanja, održavanja i propadanja pod različitim uticajima.¹

2 Istraživanja u ruralnim područjima: osvrt na izazove intervjuja i anketnog istraživanja kao metode za prikupljanje podataka

Intencija ovog rada naravno nije poređenje sa metodološkim i naučnim dostignućima preteča u srpskoj istraživačkoj tradiciji, već navođenje njihovih ideja koje su i tada, a i danas, veoma korisne svakom onom koji se nađe u ulozi istraživača u lokalnim seoskim zajednicama koje su specifične po načinu socijalne dinamike i interakcije među sobom, ali i interakcije sa istraživačima, naučnicima... „novim licima“ u selu, koja dolaze sa strane i nešto istražuju, zapisuju, zapisuju itd.

Ruralna područja sa svim svojim heterogenostima predstavljaju specifičan društveni prostor koji ima svoje kolektivne navike, zajedničke običaje, moral i životne ideale (vrednosti), načine ponašanja i sl. Pritom je od važno razumevati životne uslove i njihov uticaj na stvaranje društvenih navika seljaka koje često nadživljavaju uzroke koji su ih nekada stvarali. Specifičnost društvenog prostora („manja“ lokalna zajednica, „svako svakog poznaje“, prostorna udaljenost i razućenost – manja gustina stanovništva, niži stepen obrazovanja, starost populacije i mnoge druge karakteristike) važno je poznavati pre samog istraživanja kako bi se u što je moguće većoj meri minimizirale prepreke koje mogu da se pojave prilikom prikupljanja podatka, bez obzira na sve teorijsko-metodološke pripreme koje su prethodile.

Kao što je već pomenuto, svako konkretno sociološko istraživanje predstavlja složenu i osobenu celinu teorijskih pretpostavki, metodoloških postupaka i misaonih operacija, u kojima se granice između pojedinih faza

¹ Značajno je pomenuti metodološka uputstva danas i njihov značaj. Tu, pre svega, mislimo na „Metodološka uputstva za prikupljanje građe o društvenom životu savremenog srpskog sela“ koja je sastavio Milovan Mitrović po ugledu na Cvijića, Bogišića, Erdeljanovića, Kosića i na osnovu uvida u instrumente za terenska istraživanja u zborniku "Tipologija ruralnih sredina" i drugih empirijskih istraživanja sela.

kao i njihov vremenski sled, mogu samo uslovno naznačiti. Već je pomenuto da nakon prikupljanja podataka sledi obrada, prikazivanja i tumačenje podataka koje mora da bude uklopljeno u šire teorijske okvire, kao i da je međusobni odnos teorije i istraživanja veoma složen.

Treba napomenuti da je odnos teorije i istraživanja veoma često shvaćen pogrešno (kao isuviše oštro odvajanje naučne teorije od činjenica i prakse) i da je oštro odvajanje nemoguće i predstavlja jednu lažnu dihotomiju (vidi, Đurić 1997: 59; Milić 1996: 302-318) kao i da su funkcije naučne teorije i njena uloga u empirijskom istraživanju mnogostruke: razgraničenje relevantnih pojava od ostalih oblasti, okvir za razvrstavanje onih pojava na koje se usredsređujemo istraživanje, utvrđivanje i objašnjavanje najvažnijih odnosa između tih pojava, predviđanje određenih događaja i odnosa među pojavama i sl. Đurić navodi da je neka vrsta teorijske orijentacije „implicitno sadržana u svakom empirijskom istraživanju, a čak i najapstraktniji teorijski pojmovi nisu lišeni svakog iskustvenog sadržaja“ (Đurić 1997: 60).¹

U sve većoj zastupljenosti nekoliko metoda u naučnom istraživanju, u prikupljanju podatka sve više dominira anketa i intervju, što ne mora da bude sporno po sebi ukoliko predmet istraživanja može u potpunosti da bude obuhvaćen ovakvim metodama za prikupljanje podataka. Ipak, postoje brojni društveni uzroci ovakvog stanja, koji se kreću u širokom spektru uzroka: od nedovoljnog finansiranja naučnih istraživanja i nemogućnosti istraživača da „odu na teren“, pa sve do lenjosti i neznanja društvenih istraživača za primenu drugih metoda naučnog prikupljanja i analize podataka. Opasnost od navale sakupljačkog empirizma već je u metodologiji socioloških istraživanja odavno analizirana i ne treba je posebno pominjati. Sa druge strane, nedovoljno razumevanje složenosti društvenog determinizma površnim društvenim istraživačima često „dozvoljava“ ugodnu (ali često nepreciznu i netačnu) poziciju da proučavanjem *stavova i (javnog)* mnjenja donose zaključke o postojanju uzročnih veza između ovakvih izrečenih tvrdnji i (budućeg) nastupanja društvenih pojava, praksi i delovanja društvenih aktera. Za stavove možemo reći da mogu da posluže predviđanju ponašanja, kao i da pomognu da se neko ponašanje objasni ili bolje razume. Istovremeno, razumevanje funkcije stavova može da posluži modifikovanju ponašanja određenih aktera. Ipak, čini se da je kompleksan odnos stavova i ponašanja sve češće nedovoljno analiziran i nedovoljno prisutan u svesti jednog dela društvenih istraživača i da se on umnogome simplifikuje. Bez želje da detaljnije pojašnjavamo ovaj odnos (vidi npr. Gass and Seiter 1999) pomenućemo samo sledeće: stavovi su naučeni, stečeni, a ne urođeni i važno je razumeti širi društveni kontekst u kojem se oni formiraju. Stavovi predstavljaju predispozicije za određen

¹ S druge strane, naučnoj teoriji se postavlja niz zahteva među kojima su najvažniji (prema, Milić 1996: 312): 1. da bude iskustveno proverljiva, 2. precizna, naravno, prema datim mogućnostima i normama određene nauke, 3. da povezuje, objašnjava i tumači proverena iskustvena uopštavanja i zakone, 4. da može biti upotrebljena za predviđanje onih pojava koje u svom postojećem obliku može da objasni, 5. da bude heuristički plodna i 6. da bude, bar perspektivno, primenjiva u nekom obliku ljudske prakse.

ISKUSTVA
EMPIRIJSKIH
ISTRAŽIVANJA U
RURALNIM
PODRUČJIMA:
IZAZOVI
INTERVJUA I
ANKETE

Stavovi predstavljaju predispozicije za određen odgovor, odnosno, oni često prethode ili (u određenoj meri) usmeravaju aktivnosti ljudi što znači da ne postoji jednostavna i direktna veza između stava i ponašanja (stav kao „mentalni *shortcut* koji usmerava ponašanje“). Stavovi zatim, na određeni način, predstavljaju pozitivnu ili negativnu evaluaciju stvari (onoga šta istražujemo) što znači da oni reflektuju svidanje ili nesvidanje, slaganje ili neslaganje, pozitivna ili negativna osećanja koje ispitanici imaju prema nečemu (ovo se često označava kao jedna od centralnih dimenzija stavova). Konačno, stavovi su uvek usmereni prema objektu stava (nekoi osobi, ideji, događaju, situaciju i sl.) (šire o tome, *ibid.*). Postoje, znači, opasnosti da se stavovi ne poklapaju sa ponašanjem, a veća konzistentnost stavova i ponašanja će postojati onda kada: se višestruki stavovi ne mešaju sa jednostavnim (osobe nemaju samo jedan stav prema nečemu, već više povezanih stavova); kada se primenjuju više kriterijuma za analizu (ako pružimo ispitaniku različite mogućnosti da manifestuje svoje stavove kroz ponašanje koje istražujemo, unapređuje se slaganje između stavova i ponašanja); stavovi koji se zasnivaju na ličnim iskustvima korespondiraju mnogi više sa aktuelnim (očekivanim) ponašanjem; stavovi koji su bliži ključnim, centralnim vrednostima i verovanjima pojedinca imaju tendenciju da mnogo bolje predviđaju njihovo ponašanje nego usputni, manje relevantni stavovi; pitanje socijalne poželjnosti stavova ukazuje da ako je u pitanju socijalno poželjan stav, postoji verovatnoća da će ispitanici takav stav iskazivati (a možda i primenjivati u zavisnosti od konformističkog stava osobe i njegove potrebe da se prilagođava i adaptira ponašanjima drugih) kao politički poželjan, korektan stav, iako on ne mora da odslikava njihovo realno moguće delovanje i ponašanje; ispitanici veoma često ne žele da u očima istraživača izgledaju neobavešteni, neinteligentni i sl., pa često zauzimaju stavove koje osećaju kao poželjne, politički korektne, ili kao pretpostavljene stavove istraživača sa kojima razgovaraju ili pak izmišljaju stavove na *ad hoc*, licu mesta, u trenutku, jer im se čini da njihov odgovor da nešto „ne znaju“ ili „nemaju stav“ deluje glupo, neinformisano, neinteligentno. Pitanje je zato, u kojoj meri se možemo osloniti na ovakve stavove kao predikciju realnog ponašanja ispitanika (šire o tome, *ibid.*). Iako se prikupljanje podatka ne svodi samo na prikupljanje (analizu) stavova, smatrali smo da je potrebno izvršiti ovu napomenu.

Želimo da istaknemo da se ponekad društveni istraživači mnogo više interesuju za tehnička pitanja povodom metoda koje će primeniti¹, nego za logička i ona teorijsko-metodološke prirode. Kako je to istakao Đurić, ovakva situacija je verovatno proizašla „iz pogrešnog uverenja da se svi naučni problemi mogu rešiti na čisto tehničkom nivou i da je zadatak metodologije da pronađe takva tehnička sredstva koja čine izlišnim svaki misaoni napor, tj. koja sama po sebi određuju teorijsku perspektivu istraživanja i čija rutinska primena dovodi do sigurnog uspeha.“

Međutim, uz puno uvažavanje prethodne napomene, autori ovog rada žele da saopšte nešto o iskustvima u primeni sociološkog metoda (razgovora i ankete) u istraživanju društvene stvarnosti kod nas, a naro-

¹ Iskustva koje autori ovog rada (kao sociolozi) imaju u davanju saveta drugim istraživačima koji žele da kreiraju instrument za prikupljanje podataka (najčešće upitnik) mogu se sažeti u tome da istraživači veoma često polaze ne od početka, već sa kraja problema tj. bave se listom pitanja koja će postaviti ispitanicima, ne vodeći računa o opštim i specifičnim ciljevima samog istraživanja, ključnim i relevantnim problemima i indikatorima pojave koju istražuju, međusobnoj vezi različitih pojava i složenosti determinizma, simplifikovanom prihvatanju stavova kao isključivog indikatora za (buduće) ponašanje ispitanika i tome sl.

čito istraživanju koje se sprovodi u ruralnim područjima koja odlikuje izvesna specifičnost ruralnog društvenog konteksta u kojem se istraživanja izvode. Neka iskustva predstavljaju deo opšteg znanja o primeni metoda intervjuja i anketa i ona možda i nisu nova, ali smatramo da su korisna, naročito za tematiku koju nastojimo da rasvetlimo, a koja se tiče „snalaženja“ istraživača u društvenom kontekstu sela kao lokalne seoske zajednice, odnosno, seoskog domaćinstva koje kao istraživači posećujemo. Činjenica je da usled neznanja i neiskustva, proces prikupljanja podataka može da bude ugrožen, odnosno, da kvalitet podataka koje smo na „pogrešan“ način prikupili (ako uopšte do njih i dođemo) ne bude zadovoljavajući, u najblažem smislu te reči.

Prikupljanje podataka kao društveni odnos opterećeno je nizom problema i teškoća koje pojedini autori klasifikuju kao: epistemološke, psihološke i društvene poteškoće (Milić 1996:481-485). Sa druge strane, pored problema objektivne prirode u primeni posmatranja ili naučnog razgovora, postoji i problem „lične jednačine posmatrača/istraživača“ koje upućuju na osobine opažaja, izdržljivosti i sposobnosti istraživača za usredsređenost na pojavu koju istražuje, na dugo trajanje posmatranja i(ili) beleženje razgovora sa ispitanicima, individualne osobine pamćenja, komunikacijske sposobnosti i sl. Pomenuta kategorizacija teškoća sa kojima se istraživač suočava upućuje na složenost prikupljanja podataka kao društvenog odnosa. Epistemološke teškoće ukazuju na problem pouzdanosti (vrednosti) podataka koje dobijamo od osoba koji imaju manje ili više stručnosti za prikupljanje podataka (posmatranja) ili osoba koje nam pružaju informacije (samoposmatranja sopstvenog iskustva); zatim problem uloge koje u životu imaju informacije i obaveštenja (o npr. događajima) koja od ispitanika tražimo; problema dodatnog proveravanja informacija koje su nam pružene od strane ispitanika; uloge i subjektivnog doživljaja (stanja) ispitanika povodom problema koji istražujemo; društvene mimikrije i sl. Psihološke teškoće ukazuju na problem različite psihičke razvijenosti, obrazovanja, stepena mentalne zrelosti ispitanika koji nam pruža podatke, njegovog pamćenja i zaboravljanja (kao selektivnih psihičkih procesa), iskrenosti, sposobnosti za razumevanje verbalnih ili pisanih simbola za izražavanje, verbalnog ili pismenog iskazivanja sopstvenog iskustva i sl. Društvene teškoće odnose se na činjenicu da informacije (obaveštenja) mogu biti javna, poverljiva, tajna i(ili) privatna; da postoje moguće jezičke razlike (barijere), jasnoća smisla i intencije postupka prikupljanja podataka itd. (šire o tome, ibid.)

Ukoliko krenemo od pripreme za odlazak na teren, istraživač (ili anketar) mora dobro da se pripremi za istraživanje tako što će dobro da upozna kontekst i prostor (selo) u kojem istražuje. Prikupljanje podatka na te-renu je društveni odnos koji u mnogome zavisi od komunikacijskih veština samom istraživača, ali ne samo od njih. Onaj koji poseduje razvijenije komunikacijske veštine i lakše stupa u neposredne odnose sa nepoznatim ljudima sigurno će lakše i bolje stupiti u odnose sa i sa ispitanicima i kvalitetnije prikupiti podatke. Ipak, pre početka prikupljanja podataka istraživač pre svega treba da upozna selo u kojem se prikupljaju po-

daci. Ukoliko istraživač ne poznaje lično nikoga ko živi u tom selu (što je od velike koristi za "uvođenje" istraživača u lokalnu sredinu), korisno je da se istraživanje predstavi/najavi predsedniku mesne zajednice ili udruženju koje postoji u selu, a koje se direktno tiče ciljne grupe (udruženja poljoprivrednika, klubovi za stare osobe, udruženja žena, mladih i sl.). Odvelike je koristi najaviti se, i upoznati, popričati sa tim ljudima, koji istraživaču kasnije mogu poslužiti kao izvesna preporuka. Ukoliko je moguće (npr. ukoliko uzorak/ispitanici nisu precizno/prethodno određeni), istraživač treba da iskoristi preporuku ispitanika sa kojim je već izvršio prikupljanje podataka i uspostavio određeni odnos za „uvođenje“ u prikupljanje podataka (u kuću) kod drugog ispitanika (komšije, prijatelja, rođaka...). Korisno je i potražiti u selu kafanu, kafić, restoran u kome takođe mogu da se upoznaju meštani i razbiju predrasude o strancu koji se iznenada pojavio u njihovom selu. Posebno korisnim se pokazala saradnja istraživača sa seoskim učiteljima, kao što je na to skrenula pažnju još Vera Erlih istražujući promene tadašnje jugoslovenske porodice između dva svetska rata (Erlih, 1971). Njihove prijateljske veze sa lokalnim stanovništvom i preporuke ispitanicima, mogu otvoriti vrata zadiranja u porodične probleme i odnose, koja bi inače, možda ostala zatvorena. Uopšte, kontakt osoba iz lokalne zajednice ima velikog značaja u istraživanju i može dosta pomoći. To može biti i sveštenik, neki ugledni domaćin, osoba (porodica) kod koje istraživač boravi dok je u selu i sl.

Opravdanje za pretpostaviti da će istraživač u selu vrlo brzo biti primećen od strane komšija, ljudi na ulici, grupe koja se okuplja ispred mesne zajednice, prodavnice, škole, crkve. Sam dolazak npr. automobilom ispred određene kuće podstaci će pitanja i pretpostavke komšija o razlozima dolaska „stranca“ u njihov kraj. Važno je istaći da su ljudi u urbanim sredinama mnogo više naviknuti na različite istraživače, anketare, promotere ... nego što su to ljudi u ruralnim sredinama u kojima je moguće da istraživač bude percipiran kao „preteći element“ (npr. neko ko je nepoznat i na koga se nije naviklo u malom društvenom svetu sela u kojem se skoro svi poznaju, može biti doživljen i kao neko ko želi nešto da ukrade, nekome da naudi i sl.). Zarad izbegavanja ovakve početne situacije korisno je da (ukoliko je to moguće) u anketari idu paru (muškarac i devojka) jer se tako situacija može činiti manje sumnjivom, manje pretećom. Podrazumeva se da, ukoliko je jezik lokalne sredine specifičan, je korisno da istraživač (anketar) poznaje taj jezik. Ključno je da da svako pojavljivanje u lokalnoj sredini i prikupljanje podataka treba da bude što je manje nametljivo, što manje "bučno", da se što je moguće više uklopi u uobičajeni životni ritam sredine jer pretil opasnost da se ugrozi samo istraživanje, ali i kvalitet (objektivnost i pouzdanost) podataka koji se prikupljaju.

U pripremama za istraživanje važno je na vreme obavestiti ili mesnu zajednicu ili same ispitanike pismom obaveštenja o vašim namerama, ljubaznim telefonskim pozivom u vezi sa suštinom vaše posete, predlogom

termina i dužine trajanja vaše posete. U ruralnim područjima od značaja je izbegavati sezonu intenzivnih radova u poljoprivredi (polju) jer je nemoguće očekivati da će domaćin prekinuti ili pomerati svoje obaveze zbog dolaska anketara. Istovremeno, anketar mora da bude spreman na to da se ispitanici neće držati dogovorenog jer im je nešto iskršlo (npr. povoljne vremenske prilike za obavljanje nekog posla u polju, bolest stoke i sl.) što može da predstavlja problem ukoliko postoje dogovoreni termini sa nekoliko ispitanika u selu (anketar prilikom boravka u selu obično nastoji da obavi razgovore sa nekoliko ispitanika pri čemu pomeranje jednog dogovorenog termina za razgovor dovodi do pomeranja termina sa drugim ispitanicima, što iziskuje potrebu dodatnog dogovaranja, telefoniranja, čekanja, odbijanja i sl.). Podrazumeva se, znači, da se istraživač drži dogovorenog termina i satnice razgovora i vremena koje je planirano za razgovor sa ispitanikom.

Svako prikupljanje podataka temelji se na principu dobrovoljnosti i garancije anonimnosti, odnosno, garancije da podaci neće biti zloupotrebjeni, da će služiti isključivo za naučne svrhe (potrebe istraživanja). Istovremeno, svako prikupljanje podataka je društveni odnos i zavisi od: roda i raznih osobina ispitivača tj. anketara; stavova ispitanika prema istraživanju i njihovih sposobnosti da daju tražena obaveštenja zadovoljavajućih kvaliteta; uslova u kojima se prikupljanje podataka odvija.

Tok naučnog razgovora: intervjuja ili ankete u 3 prikupljanju podataka

Prilikom prikupljanja podataka na terenu istraživač ulazi u domove nepoznatih ljudi, moguće i nenajavljen, što podrazumeva da je možda baš „nezgodno vreme“, (neko od ukućana je bolestan, ukućani su u sred rasprave, prekinuti u obavljanju nekog posla, ručka i sl.). Ukoliko je to slučaj, a ne postoji prethodna preporuka za prijem istraživača u dom ispitanika, najteži je upravo sam pristanak potencijalnog ispitanika na razgovor. Ispitanik mora dobrovoljno pristati na razgovor (u suprotnom diskutabilan je kvalitet informacije koje se prikupljaju), što podrazumeva da ima jasne informacije o tome zbog čega bi baš on trebao da pruži istraživaču podatke, u vezi čega treba da se povede razgovor, sa kojim ciljem, ko će te podatke koristiti i da bude uveren da niko neće zloupotrebiti njihove lične podatke kao i njihove izjave i stavove (garancija anonimnosti). Ovde je prisutno nekoliko dimenzija problema. Pre svega, ljudi na selu su generalno manje poverljivi prema strancima koji su se iznenada pojavili na njihovim vratima pa je kod njih strah od zloupotreba prisutan mnogo više nego kod ljudi u gradu (ogovaranje kod drugih, komšija i sl.). Drugo, pojedine kategorije ljudi na selu, (stari ljudi, žene...), čak i da poveruju istraživaču da ga neće na neki način prevariti i zloupotrebiti, boje se reakcije ukućana što prima neznanca u svoj dom, što nije uobičajeno u manjoj lokalnoj sredini i može dovesti do odbijanja razgovora. Treće, na selu je veći broj ljudi kojima je teže objasniti cilj i

svrhu istraživača zbog manjeg stepena obrazovanja ili često je prisutan strah da neće imati dovoljno znanja da istraživaču odgovore na pitanja, pa i to može biti razlog odbijanja. Jedna od ključnih preporuka je da se nikada, ali nikada sa ispitanicima ne sme pričati o tome šta su drugi ispitanici rekli, koje su informacije dali jer u manjoj lokalnoj sredini u kojima se svi manje ili više poznaju i to može da znači kraj istraživanja („*ako meni saopštavaš šta je tebi neko drugi rekao, to znači da ćeš i mene odati drugima*“). Ukoliko je moguće (ako niste došli po nečijoj preporuci), korisno je izbeći i odgovor na pitanje u kojem ste domaćinstvu prethodno bili, iako će to domaćine verovatno poprilično da interesuje. Korisno je iskustvo anketara studenata, jer je njihov status „manje preteći“, nekada ispitanici mogu da imaju decu sličnog uzrasta u sličnom statusu, studentima obično ispitanici žele da pomognu jer to doživljavaju kao neku njihove vrstu školske obaveze, prilike da zarade malo novaca od anketiranja, oprostite im eventualne greške u samom toku razgovora, nesnalaženje u pojedinim situacijama zbog godina, manjka iskustva i sl.

Korisno je da istraživač ima neki dokument, ovlašćenje institucije za koju prikuplja podatke i koju može pokazati. U nekim situacijama nije dobro već na vratima pokazivati ovlašćenje, već to samo napomenuti pa ukoliko želi ispitanik ga može pogledati, jer ih preterano zvaničan nastup može u startu uplašiti. Prilikom predstavljanja izbegavati titule i zvanja, jer to takođe odbija ispitanike. Mnogo je bitnije da se objasni koja je institucija ispred koje istraživač dolazi. Takođe je efektno spomenuti nekog bliskog ispitaniku (prijatelja, komšiju), koji je mišljenja da bi baš on bio dobar za razgovor o nekoj temi. Nikako ne treba lagati ispitanika oko bilo čega, a posebno vremena koje treba da odvoji za razgovor i reći da je potrebno par minuta, ukoliko istraživač zna da će intervju potrajati čitav sat. Prvi susret treba da bude prijatan, srdačan i nenametljiv, ali i u srdačnosti treba biti umeren i neizveštačen. Nikako ne navaljivati i ubeđivati na razgovor jer je to kontraproduktivno. Ukoliko neko trenutno nije u prilici da obavi razgovor sa anketarom, potrebno je proceniti tu situaciju i predložiti ispitaniku da sam odredi vreme kada bi razgovor mogao biti obavljen.

Ukoliko ispitanik pristane na razgovor, može se reći da je obavljeno pola posla. Kao što je već pomenuto, ljudi u selu teško stranca primaju u kuću (u današnje vreme to važi i generalno), a ukoliko to učini, oni se onda ponašaju kao domaćini, a istraživač bi trebao da se ponaša kao gost. Nije dobro biti previše krut i držati se preterano na distanci, jer to odbija ispitanike i ta nelagodna distanca se oseća i u odgovorima koje možete očekivati od ispitanika. Ukoliko istraživač očekuje iskrene odgovore i kvalitetne podatke, mora biti spreman da i on odgovara na pitanja domaćina: čime se bavi, gde je odseo, šta je i odakle je, da li je u braku, da li ima dece i sl. Ukoliko anketar bude ponuđen kafom, sokom, rakijom i sl. on može ljubazno odbiti uz obrazloženje da je već počašćen (što je veoma moguće zbog broja razgovora koji su obavljani

toga dana), ali ukoliko proceni da će to uvrediti ispitanika ili ukoliko ispitanik insistira, ne treba rizikovati sa odbijanjem. To je veoma dobra prilika da se povede prijatan razgovor u kome ispitanik već krene da govori o ličnim pitanjima koja interesuju istraživača (sa kim živi, čime se bavi, kakvo je domaćinstvo, gazdinstvo, koliko ima dece i sl.). Uvodna priča mora da bude odmerena i ne preduga jer će se razgovor isuviše odužiti, ispitanik će se umoriti i demotivisati, vremensko trajanje razgovora može da ugrozi naredni termin razgovora (ukoliko postoji) i sl.

Komunikacija anketara treba da bude otvorena, srdačna, ali profesionalna. Ukoliko je komunikacija isuviše srdačna, postoji opasnost da ispitanici odgovaraju u skladu sa svojom pretpostavkom o tome šta sam istraživač misli o nekom pitanju koje je predmet razgovora. Potrebno je objasniti svrhu istraživanja i pitanja o kojima će biti vođen razgovor. U početku razgovora u selima korisno je „opustiti“ atmosferu, porazgovarati o opštim, svakodnevnim stvarima, eventualno o gazdinstvu, o poljoprivredi (čime se bave, kakvo je stanje u poljoprivredi, vremenske prilike i sl.). Ukoliko je moguće korisno je postupno i polako u toku ovog razgovora preći na konkretna pitanja koja istraživača zanimaju. Pritom je već na početku potrebno naglasiti da oni neće biti ispitivani ništa što oni „već ne znaju“, već samo neke činjenice i njihove lične stavove i iskustva. Nužno je naglasiti da je od najveće važnosti da vam daju iskrene odgovore i da je sve što vam oni kažu anonimnog karaktera i jasno staviti ispitaniku do znanja da se njegovi lični podaci i stavovi nigde neće pominjati imenom i prezimenom (ukoliko je potrebno, pojasniti šta znači anonimno). Ovo je korisno kratko naglasiti, ali ne previše da ne bi dobili suprotan efekat. Korisno je i pridati ispitanicima na važnosti time što će im se naglasiti da je veoma važno da znamo šta oni misle o nečemu o čemu ih pitamo, jer imaju iskustva, jer nam je do njihovog mišljenja stalo i sl. Iz svih ovih razloga veoma je bitno što jasnije, konciznije, kraće, predstaviti se rečnikom/jezikom njima razumljivim, a zatim takođe, prilagođenim rečnikom objasniti zbog čega su oni izabrani za istraživanja, kako je istraživač došao do podataka o njima (kontakt telefon, adresa is l.), i šta se od njih očekuje.

Neka od osnovnih pravila kod samog kreiranja upitnika podrazumevaju da upitnik mora da bude koncizan, jasan, na razumljivom jeziku, bez stručnih termina (da svako može da ga razume), da sa optimalnim brojem pitanja, sa uvodnim pitanjima koja su „lakša“, pri čemu se ključna pitanja postavljaju u sredini ili drugoj trećini razgovora (poređenje toka razgovora sa levkom). Psihološka strategija kod redosleda pitanja (Supek, 1968) nalaže, između ostalog, da se osetljiva pitanja ne postavljaju na početku razgovora. S obzirom na to da se u selima često radi o starijim ispitanicima, nižeg stepena obrazovanja, možda i slabijeg vida i sluha, potrebno je biti spreman na takvu situaciju, na glasnije čitanje pitanja, ponavljanje pitanja. Ukoliko ispitanici sami upisuju odgovore potrebno je voditi računa o izgledu upitnika, veličini slova (ako je ciljna grupa npr. starije osobe), imati

sa sobom rezervne hemijske olovke (pa nekad čak i naočare ako očekujete da ispitanik ili veća grupa ispitanika upisuje odgovore u upitnik!) jer se ne može očekivati da će neko imati čime da piše, naročito ako nije u svojoj kući. Potrebno je dobro poznavati upitnik, voditi dobre beleške, a ukoliko je potrebno ili moguće upisati dodatne beleške i zapažanja na kraju upitnika (ali tek nakon što napustite kuću ispitanika).

Prilikom prikupljanja podataka najbolje je da istraživač postavlja pitanja i upisuje odgovore ili popunjava upitnik, jer to osigurava najpotpuniji unos podataka. Odgovori ispitanika se moraju verno beležiti u svom autentičnom obliku, bez obzira na greške gramatičke prirode. Prilikom beleženja odgovora istraživač mora imati u vidu i rukopis kojim (obično brzo) piše kako bi kasnije mogao da razume napisano. U toku razgovora potrebno je pratiti strukturu upitnika, ali nekada ne treba insistirati na isključivom redosledu pitanja što znači da ako ispitanik već odgovori na neko pitanje koje kasnije sledi u upitniku, to pitanje treba zabeležiti i ne postavljati dva puta. Kada god se istraživaču učini da pitanje nije do kraja ili ispravno shvaćeno, treba ga dodatno pojasniti i uprostiti ili raščlaniti potpitanjima tipa: da li sam dobro razumeo da ste to i to rekli, mislili i sl. Ispitanika treba usmeravati potpitanjima, ukoliko razgovor krene u pogrešnom smeru. Ipak, mora se voditi računa da se ispitanik ne prekida previše, jer je nekada najkorisnije da ispitanik sam priča o određenoj temi, a istraživač da prikupi ono što ga interesuje. Problem je samo što je istraživanje obično vremenski ograničeno pa je prikupljanje podataka na ovaj način luksuz i ne uvek moguće. Ipak, potrebno je voditi računa o tome šta ispitanik govori, šta ne govori i šta izbegava da odgovori i ne treba previše insistirati na odgovoru ukoliko to može da ugrozi ili prekine čitav razgovor.

Prilikom postavljanja neugodnih i intimnih pitanja, potrebna je što neutralnija formulacija, pri čemu istraživač svojom gestikulacijom, tonom, bojom glasa i sl. nikako ne sme da zvuči kao da je u pitanju nešto neprijatno. Ovakva pitanja se ostavljaju ne za sam kraj, jer je tada ispitanik već umoran ili mu može popustiti koncentracija, već negde u sredini razgovora, kada je atmosfera u kojoj se odvija intervju opuštenija i prijatnija, a ispitanik imao priliku da se upozna sa istraživačem, pitanjima i temom. Sve ovo ukazuje da je potrebno pažljivo se pripremiti za sam razgovor i s obzirom na to da su razgovori iscrpljujući za istraživača (ponavljanje istih situacija i pitanja brojnih ispitanicima, beleženje odgovora, pojašnjavanje sličnih stvari...) potrebno je planirati optimalan broj i vreme za razgovore koji će se sprovoditi u toku dana. Prilikom beleženja razgovora moguće je koristiti diktafone, mobilne telefone (ili čak kamere), ali postoji velika opasnost da se ispitanik zbog toga oseća neprijatno i da će drugačije odgovarati na postavljena pitanja (ili možda čak odbiti dalji tok razgovora). U svakom slučaju, ukoliko se koristi neko od ovih sredstava, nužno je imati saglasnost ispitanika (ispitanici se ne smeju snimati bez njihovog prethodnog pristanka).

Prilikom intervjua sa starijim osobama, ženama ili mladima, česte su situacije da su u prostoriji u kojoj vodite intervju prisutne još neke osobe koje ispitanik doživljava kao autoritet. U ovakvim situacijama istraživač bi trebao da naglasi da bi voleo da bude nasamo sa ispitanikom ali da to učini nenametljivo, u suprotnom se može desiti da ispitanik bude neiskren i sputan u odgovaranju. Ne treba navaljivati u nastojanju da se bude nasamo sa ispitanikom jer to može probuditi sumnju kod ukućana. Obično se „publika“ sama povuče kada se uveri, uvodnim pitanjima, u benignost razgovora.

Istraživanje porodičnog života i rodnih pitanja u našim selima, pored opštih zahteva koje mora da ispunjava jedno empirijsko istraživanje, sadrži i izvesne specifičnosti. Ono naime, ima i neke posebne zahteve koje je potrebno ispuniti kako u pripremi za teren, tako i na samom terenu. Jedan od njih jeste zahtev da istraživač – zbog specifične problematike - bude nasamo sa ispitanikom za vreme trajanja intervjua, ukoliko se ne radi grupno intervjuisanje. Razgovori su se (u našem slučaju ispitivanja materinstva), odvijali bez prisustva drugih članova domaćinstva koji bi mogli uticati na odgovore sagovornica. Nekada je u prostoriji tj. stambenom objektu nemoguće obezbediti atmosferu razgovora „jedan na jedan“ zbog čega se intervjui u tim slučajevima, rade u dvorištu kuće ako to vremenski uslovi dozvoljavaju. Često istraživač može da očekuje interesovanja i ostalih ukućana za samo istraživanje, dobacivanje, upadanje u reč, davanje odgovora umesto ispitanika. Pritom, važno je da istraživač odmeri situaciju i prihvati (upiše) odgovor ispitanika sa kojim razgovara, odnosno, odgovor za koji on i sam ispitanik smatraju da je odgovarajući.

Prikupljanje podataka putem razgovora nije brza metoda. S obzirom da je istraživanje materinstva, u primeru jednog od istraživanja autora, rađeno samo sa ženama koje već imaju ispunjenu ulogu majčinstva, tokom samog intervjuisanja dešavalo se da neko od ukućana uđe u prostoriju i želi da prisustvuje razgovoru koji vodimo sa ispitanicom. U toj situaciji, neophodno je da, ako sama ispitanica ne reaguje, „nepozvanom“ ukućaninu dodatno objasniti zbog čega moramo biti nasamo sa ženom/majkom. Tako jedno isto objašnjenje koje smo dali ispitanici na početku razgovora, kada se ukaže potreba, moramo ponoviti i ostalim ukućanima. Uzimajući u obzir tradicionalnu zatvorenost, i u izvesnom smislu konzervativnost seoske sredine, teško je zamisliti da će seoska žena bez ustručavanja govoriti o intimnim pitanjima sa muškarcem-anketarom (i obratno). S toga je više nego korisno da ispitanica i anketar budu istog pola u slučaju da se postavljaju i rodno osetljiva pitanja. Drugim rečima, usklađivanje prema rodnoj pripadnosti je važan zahtev. I to ne važi samo za seosku sredinu. Veoma važno je i kada se započinje intervju u toku dana, budući da je neprimereno prekidati obedovanje, a imajući u vidu da je njegovo spremanje u selima listom ženina "nadležnost" kao uostalom, i većina kućnih poslova.

ISKUSTVA
EMPIRIJSKIH
ISTRAŽIVANJA U
RURALNIM
PODRUČJIMA:
IZAZOVI
INTERVJUA I
ANKETE

Neretko postoji neprijateljski stav ispitanika prema brojnim zahtevima za saradnju odgovaranjem na upitnike različitih agencija za istraživanje javnog mnjenja, o raznim temama. Međutim, porodični odnosi su nešto sa čim svi imamo neposrednog iskustva, što ovde olakšava stvar u samom startnom odnosu sa ispitanikom, jer, njegovo eventualno odbijanje uz objašnjenje "ne znam ja o toj temi ništa", ne stoji. Žene/ispitanice obično imaju brojne obaveze na koje treba odgovoriti. Sem toga, treba ih privoleti da odgovaraju na pitanja lične prirode. Zbog toga je važna temeljna priprema za odlazak na teren, upoznavanje opštih socio-kulturnih karakteristika sredine koja se proučava, u cilju lakšeg snalaženja. Veoma je korisno da istraživač vodi dnevnik terenskog prikupljanja podataka gde treba da beleži sve ono što primeti u okruženju, samom odnosu sa ispitanikom, unosi svoje utiske, koji kasnije, tokom obrade podataka pomaže da se kompletira opšta slika istraživanja i može biti dragocen izvor dodatnih podataka.

Budući da su intervjuisanjem u istraživanju koje pominjemo nekada bile obuhvaćene i snaje i svekrva iz jedne iste porodice, ovde je izuzetno važno naglasiti zagarantovanu tajnost podataka. Takođe, standardan zahtev kod izrade upitnika o redosledu postavljanja pitanja ovde dobija na punoj snazi budući da ispitanice treba da iznesu informacije o sebi, i one koje doista spadaju u sferu intimne prirode koja često za istraživače ostaje skrivena. Na delikatna pitanja ispitanice su spremnije da odgovore tek nakon što provedu neko vreme u razgovoru, jer im je u tom slučaju teže da prekinu saradnju sa istraživačem. Osetljiva pitanja u sferi istraživanja rodnih odnosa treba postavljati tek u sredini kada se pridobije poverenje ispitanika. Dešava se da, posebno za starije generacije, istraživač predstavlja retku, ako ne i jedinu osobu, sa kojom ispitanici imaju popričati. Pitanja o međugeneracijskim odnosima, odnosima između supružnika, vaspitanju dece, nesuglasicama itd. nagnaju ispitanice da na date teme razmišljaju i nakon što se završi intervju. Na različita pitanja javljaju se i različite emocionalne reakcije na šta anketar mora biti spreman. Ponekad postavljaju pitanja istraživaču i pokušavaju propitati ispravnost sopstvenih stavova. Pozitivno iskustvo koje su imale sa anketarom/istraživačem brzo se pročuje među prijateljicama, rođakama, koleginicama. Bolje preporuke za pronalazak naredne ispitanice koja će pristati izdvojiti vreme za intervju, nema.

4 Zaključak

Iako je proces prikupljanja podataka na terenu veoma naporan posao koji zahteva punu koncentraciju i veliko zalaganje da bi se interakcija ispitanika i istraživača izvela što uspešnije, osnovno je da istraživač bude što opušteniji i prirodaniji u komunikaciji, otvoren i bez predrasuda, jer jedino na taj način ostvari se iskren odnos koji omogućava dobijanje kvalitetnih

podataka¹. Istraživač koji na ovaj način prikuplja podatke bogatiji je za jedno neprocenjivo iskustvo i stekne utiske koje niko drugi ne može preneti i prepričati. Pojedini autori (Planck 1986) u metodološkim instrukcijama za istraživanju u ruralnim sredinama ističu sledeće: nastojte da bude jasno zašto ste tu; pokušajte da razjasnite da je i u njihovom interesu da iskreno odgovaraju na pitanja; nastojte da ih razumete (pitajte šta vam nije jasno), poštujujte njihovo vreme i tempo razgovora; ne obećavajte ništa i ukoliko se nešto dogovorite, držite se toga; ne prosuđujte i ne vrednujte to što oni rade, razumite ih.

Iskustva prikupljanja podataka u ruralnim područjima kod nas ukazuju na značaj brojnih faktora koji u metodološkom smislu mogu da utiču na dostupnost i kvalitet prikupljenih podataka: karakteristike instrumenta za prikupljanje podataka, lične i društvene karakteristike istraživača, osposobljenost istraživača i njegove komunikacijske osobine, specifičnost lokalne sredine i populacije, specifičnost problema istraživanja, specifičnost vremena istraživanja... epistemološke, psihološke, društvene poteškoće (kako su ih pojedini autori kategorizovali). Sve ovo ukazuje da su za uspeh istraživanja i kvalitet podataka koje prikupljamo u sociološkim i sličnim istraživanjima od velike važnosti pitanja 1. logične i teorijsko-metodološke prirode (teorijska perspektiva u istraživanju), ali i one 2. stručno-tehničke prirode koje se tiču samog prikupljanja podataka (i njihove kasnije obrade). Prenaglašavanje ovih drugih (o kojima smo pisali u radu) često nesmotreno dovodi do toga da istraživači zanemaruju ove prve. Sa druge strane, naglašavanje ovih prvih, ne sme da dovede do minimiziranja značaja ovih drugih, jer i oni mogu da budu od velikog uticaja, pre svega, na obim i kvalitet prikupljenih podataka, koji se potom obrađuju i tumače. U svemu tome postoji i specifičnost ljudi i naselja u ruralnim područjima koje želimo da istražimo.

Literatura 5

1. Đurić, M. (1997). Problemi sociološkog metoda. Službeni list SRJ. Beograd.
2. Erlih, V. (1971). Jugoslovenska porodica u transformaciji. Liber. Zagreb.
3. Janković D. (2001a). Metodološki doprinosi Valtazara Bogišića sociološkom proučavanju seljačkog društva. *Agroekonomika*. Broj 30. Str.201-212.
4. Janković D. (2001b). Metodološki doprinosi Jovana Cvijića sociološkom proučavanju seljačkog društva. *Letopis naučnih radova Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu*. Godina 25. Broj 1-2. Str. 75-85.
5. Milić, V. (1996). Sociološki metod. Treće izdanje. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.
6. Mitrović, M. (1995). Selo i grad – komplementarni društveno-kulturni obrasci. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, knj. XLIV, str. 41-54.

¹ Prilikom prikupljanja podataka sa starim ljudima na selu pojedini ispitanici su nakon obavljenog intervjua imali potrebu da nešto poklone (vunene čarape, pletene nazuvce, jabuke i sl.)

ISKUSTVA
EMPIRIJSKIH
ISTRAŽIVANJA U
RURALNIM
PODRUČJIMA:
IZAZOVI
INTERVJUA I
ANKETE

7. Milić, V. (1956). Sociološka koncepcija Jovana Cvijića, Književnost. Bgd.
8. Gass, R. H. and Seiter, J.S. (1999). Persuasion: Social Influence and Compliance Gaining. Routledge.
9. Planck, U. (1986). Dorferneuerung und Dorfforschung – Beitrag und Methoden der Soziologie. Österr. Institut für Agrarpolitik und Agrarsoziologie, Graz.
10. Supek, R. (1968) Ispitivanje javnog mnijenja. Naprijed. Zagreb.

Primljen/Received: 30.03.2017.

Prihvaćen/Accepted: 08.05.2017.